

УДК 711

М. Дьомін

СВОБОДА ТВОРЧОСТІ У СФЕРІ СУЧАСНОЇ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Відповідальність за містобудівні рішення, що приймаються, передбачає певну свободу творчості особистості, що бере на себе таку відповідальність. Так що ж містить у собі поняття свободи творчості в процесі містобудівної діяльності? (мається на увазі перш за все свобода творчості проєктувальника, який висуває і обґрунтовує певні ідеї та стоїть на чолі містобудівного процесу).

Поняття «свободи» творчості в сфері містобудування, якщо мати на увазі не окремих ансамбль чи вирішення локальної задачі, а місто – містобудівну систему в цілому – здається досить абстрактним.

Свобода творчості в містобудуванні полягає в свідомому стримуванні емоцій та стимулюванні холодного розрахунку, граничного прагматизму в пошуку компромісів при вирішенні різноманітних проблем, налагодженні органічної взаємодії незчисленної кількості розрізнених, часто не узгоджених між собою, різноспрямованих рішень.

Містобудівний процес, учасниками якого ми всі є, відбувається в умовах експоненціального росту демографічних процесів, процесів урбанізації. Тільки маючи неординарні здібності до абстрактного мислення, можна уявити собі масштаби і наслідки подій, що відбуваються.

Якщо за даними ООН населення Землі досягло 1 млрд. чол. у 1804 р. за період майже 1,6 млн. років, то наступний мільярд з'явився всього лише за 123 роки (1927 р.), 3 млрд. був досягнутий лише за 33 роки (1960 р.); 4 млрд. – за 14 років (1974 р.), 5 млрд. – за 13 років (1987 р.), 6 млрд. – за 12 років (1999 р.), 7 млрд. – за 8 років (2007 р.). Щоправда демографи вважають, що після 2008 року темпи зростання чисельності дещо уповільнюються і інтервали часу необхідного для нарощування наступного мільярда мають дещо збільшуватись у своєму стремлінні до 25 млрд.

Аналогічними темпами розвиваються процеси урбанізації, одним з основних показників якої є частка міського населення в загальній чисельності населення.

Відомо, що зростання народонаселення в часі та в просторі відбувається нерівномірно. Вважається (дані ООН), що пік демографічного росту в Європі пройшов у 60-ті роки ХХ ст. Рівень урбанізації в Європі в різних країнах коливається від 70 до 80%. В Росії – 73%, в Україні – 70% (в деяких регіонах 80%), при граничній прогнозованій величині 80%.

Процеси урбанізації, зазвичай, супроводжуються територіальною концентрацією населення, ростом чисельності міст – процес який також характеризується нерівномірністю. Поряд з відносною стабілізацією чисельності населення основної маси європейських міст, відбувається процес деградації, в основному, малих міст, які втрачають свою економічну базу, і стрімкий розвиток окремих, головним чином, найбільших міст – мільйонників, а також мегаполісів з населенням 5 та більше млн. жителів. Якщо в 1950 р. в світі нараховувалось 83 міста з населенням, що перевищувало мільйон, то в 2000 р. їх було вже 411. Населення 23 з них перевищило 10 млн. жителів. Розвиток мережі міст в Європі практично стабілізувався і всі наступні події пов'язані з подальшою концентрацією населення, відбуваються в країнах, що розвиваються.

В XXI столітті очікуються небачені досі за масштабами, стрімкі за історичними вимірами міграції населення, в основному з густонаселених країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону в малонаселені райони Австралії, Північно-східної Азії. Зростання народонаселення в цих регіонах супроводжується інтенсивним економічним ростом, розвитком найсучасніших технологій, в тому числі технологій освоєння міського простору з щільністю населення 50000 більше чол./кв. км.

Мережа міст в Україні остаточно сформувалася в XX ст. Демографічні прогнози не дають підстав для очікування істотного росту чисельності населення міст. Київ стабілізувався на чисельності 2,8 млн. чол. Обласні центри – основна опорна мережа в системі розселення, також стабілізувалася на рівні 150-300 тис. чол. Найбільші міста Дніпропетровськ, Донецьк, Одеса, Харків, чисельність населення яких складає близько 1 млн. жителів і такі як Львів, Запоріжжя, Кривий Ріг з чисельністю населення 500-800 тис. чол. зберігають свій статус центрів регіональних систем розселення з відносно стабільним у часі населенням.

Зростання міського населення в Україні прийшлося на 20-30 роки період індустріалізації. Початок активної урбанізації відноситься до післявоєнних років. В кінці 50-х років міське населення складало 25%. Розвиток промислового виробництва як у видобувних галузях (Донбас, Західний регіон) так і в галузях обробної промисловості – Харкова, Дніпропетровська, Києва, Львова, Одеси, деяких обласних центрів, сприяв притоку в міста, що інтенсивно розвивалися трудових ресурсів із сільської місцевості, малих міських поселень у великих обсягах, і вже до межі 90-х років минулого століття міське населення в Україні досягло 70%. Невисокий освітній та культурний рівень, відсутність досвіду міського способу життя, маргінальна свідомість основної маси мігрантів, яка за своєю чисельністю подекуди набагато

перевищувала чисельність корінного населення міст, спричинили руйнування традиційного типу міської поведінки в містах-центрах, деградацію міського середовища. Тип маргінальної поведінки проявляється і сьогодні (особливо в столичних містах) в формах асоціальної поведінки, неповаги до міського середовища, свавільного захвату міської території, несанкціонованих надбудов і прибудов, пофарбування фасадів, заповнення віконних проїмів склопакетами довільної форми і кольору і т. п.

Ті ж самі процеси відбувались і в інших країнах Європи, але більш високий шабель цивілізованості суспільства, що визначається більшою законслухняністю населення, унеможлилював сам факт правопорушень такого роду.

Місто, як соціоекологічна система взагалі є досить чутливим як до зовнішніх впливів, так і до внутрішніх змін. Існують межі стану міста, його функціональних і планувальних елементів, що дозволяють утримувати стійкість системи і вихід за ці межі загрожує руйнуванням містобудівної системи, міського середовища. Підтримання містобудівної системи в рівновазі забезпечується не тільки процесами ефективного адміністративного управління, але й цілеспрямованими усвідомленими діями населення.

Очевидно, що сьогодні місту загрожують не тільки і не стільки зовнішні фактори – природні катаклізми, економічні кризи та рецесії, теракти та ін., скільки внутрішні – чвари управлінських структур та правопорушення громадян. Тому міська спільнота повинна бути зацікавлена в створенні і безумовному дотриманні законів, що регулюють відносини між громадянами, індивідом та суспільством, і забезпечують містобудівну дисципліну. Оскільки якість міського середовища торкається усіх громадян, будь-яке порушення встановлених правил поведінки в місті повинно розглядатись як злочин і не повинно залишатися непокараним.

За останні десятиліття минулого століття наші міста зазнали серйозних стресів, які призвели до хаосу в системі управління. Це вплинуло на розбалансування міського господарства, міського землекористування, економіки міста, стану екології, призвело до руйнування міського середовища, що складалося десятиріччями, а іноді й століттями. Хаос наступає неминуче тоді, коли сила впливу стримуючих механізмів не в змозі стримувати руйнівні тенденції.

Нігілістичне ставлення державної, міської влади і населення у часи незалежності до фундаментальних принципів містобудування привело до наслідків, які очевидні вже сьогодні, але відчуті їх по-справжньому нам ще доведеться в недалекому майбутньому.

Пульсація від порядку до хаосу і від хаосу до порядку цілком закономірна особливість буття в цілому. Це добре проілюстровано всім ходом розвитку в період історичного часу цивілізації взагалі і містобудівних систем зокрема. В результаті подолання хаосу, шляхом складних та бурхливих трансформацій, утворюється порядок, при якому окрім дифузності виникає структурність, порядок, який перетворюється відроджене місто в живу цілісність.

Відомо, що цивілізоване відношення до поняття «свобода» репрезентується формулою – моя свобода обмежується простором свободи решти громадян. Це є основою співіснування громадян міста. Було б не реалістичним розраховувати на раптову зміну людської природи. Добре відомі результати соціальних експериментів, що були проведені в Англії (XIX ст.), в СССР (XX ст.) Протиріччя між політичним, суспільним, цивілізованим і тваринним началом, що являють суть дуальної людської природи не є незмінним. Самозбереження суспільства і держави потребує постійного виховання громадян, призупинення їх антисуспільної поведінки в яких би формах вона не проявлялась. Міська спільнота базується на тому, що всі жителі міста повинні постійно співвідносити свою поведінку з вимогами розуму, моралі та закону. Суспільство повинно допомагати своїм громадянам в цьому. Потрібно це розуміти і не вимагати від усіх міських жителів неможливого, а саме викорінення усіх притаманних їм вад. Достатньо було б і того, щоб громадяни були просто законослухняними.

Психологія міської влади, час діяльності якої обмежений ритмом електорального процесу, це на жаль психологія халіфа на годину, яка як відомо і не спонукає до мудрих думок про перспективи розвитку міста за межами її (влади) «розрахункового періоду». Тому їх інтереси і думки, і дії, сконцентровані, головним чином, навколо проблем, пов'язаних не стільки з суспільним благом, скільки із швидким задоволенням власних і групових амбіцій. Звідси негативне ставлення не тільки до містобудівних регламентів, які розраховані на багато років і десятиліть вперед, але і до самої ідеї розробки містобудівної документації, відповідальність за виконання якої до того ж, стала не державною справою, як завжди бувало на Русі, а турботою органів місцевого самоврядування.

За відсутності жорсткого містобудівного регулювання, під впливом ринкової стихії, пріоритетів групових та приватних інтересів у збиток суспільним, які є характерними для останніх десятиріч особливо у великих містах, відбувається бруталне порушення місцевих законів про функціональне зонування, балансу території за рахунок катастрофічного скорочення громадських просторів, а саме територій, що резервувалися генеральними

планами під розвиток громадських функцій і своєчасно не були освоєні за призначенням із-за браку коштів

У Києві, наприклад, за останні 10 років суттєво скоротились площі територій громадських просторів, за рахунок освоєння їх під житлово-громадське будівництво. Це Лівобережний центр і території вздовж проспекту Бажана, вздовж Броварського проспекту, прибережних територій. Надмірна концентрація житлових і ділових будівель та закладів в центральних районах міста, наслідком яких є надмірна концентрація денного населення, істотно збільшила навантаження на вуличну мережу, яка працює з величезним перевантаженням і не піддається ущільненню та збільшенню пропускної спроможності.

Цивілізоване суспільство, володіючи здібністю до саморегулювання, саморозвитку, може саме собі ставити обмеження у споживанні ресурсів, що не поповнюються, у збереженні культурного потенціалу, знакових елементів, які визначають унікальність місця, забезпечують спадковість і неперервність процесів історичного розвитку в майбутньому.

Містобудівні рішення, що приймається виходячи з умов збалансованості містобудівного об'єкту як певної цілісності, у межах якої локалізується комплекс просторових соціально-економічних зв'язків відповідних рівнів, не може змінюватись довільно в ході реалізації містобудівної документації без достатніх на то обґрунтувань. В ряді випадків навіть невеликі, на перший погляд зміни можуть потребувати змін всієї концепції раніше прийнятих містобудівних рішень.

Прийняте рішення – містобудівна ідея є одночасно і нормою, що спрямовує містобудівний процес в суворо визначене ціннісно-змістове русло, оскільки воно синтезує в собі соціальні та політичні устремління, врівноважені економічними можливостями суспільства і ресурсами містобудівного розвитку.

Для міст, де протягом десятиліть не відбувається суттєвих змін, час тягнеться поволі, а принципи містобудівні рішення практично не старіють. Темпи розвитку міст XVIII – середині XIX ст. були такі, що генеральні плани діяли століттями. Так, генплан Києва 1836 р., розроблений під керівництвом В. Беретті і М. Шмигельського, працював до 1936 р., коли був затверджений новий генплан - генплан соціалістичної реконструкції Києва, виконаний під керівництвом проф. П. Хаустова. Далі час дії генеральних планів скорочувався. Генплан 1949 року (керівник акад. А. Власов), 1967 (керівник проф. Б. Приймак, архіт. Г. Слуцкий), 1986 (керівник проф. М. Дьомін), 2002 (керівник проф. МААМ В. Чекмарьов). В 2008 році Київською адміністрацією прийняте рішення про розроблення нового генерального плану міста. Практично всі

повоєнні генплани починали коригуватись до закінчення періоду, на який вони були розраховані.

Ще в кінці минулого століття темпи росту навіть найкрупніших міст, таких як Москва, Санкт-Петербург, Київ, Харків, Одеса та ін., дозволяли відслідковувати і осмислювати процеси їх життєдіяльності та утримувати їх в межах керованого процесу економічного, соціального та містобудівного розвитку. Тепер темпи розвитку найбільших міст-мегаполісів настільки перевищують темпи розвитку містобудівної теорії та проектної практики прийняття відповідних рішень, що містобудівний розвиток цих міст фактично стає неконтрольованим. Це відбулося навіть на самому підході до генеральних планів.

Для нинішнього покоління генеральних планів мегаполісів характерною стала орієнтація не на вирішення перспективних, стратегічних проблем, а на розв'язання конкретних, актуальних задач.

Діючий генеральний план Москви являє собою, по-суті, сукупність комплексних цільових програм, які забезпечують вирішення найбільш актуальних соціальних, екологічних, технічних та містобудівних проблем мегаполісу, що оформлені у вигляді Закону про генеральний план розвитку міста. Аналогічно виглядає і генплан Києва (2002), Харкова (2004) та ін., які навіть не розглядають перспективи їх розвитку межами «розрахункового строку» та як елементи регіональних містобудівних систем.

Головне, що звертає увагу при погляді на генеральні плани останнього часу – це втрата характерного урбаністичному мисленню почуття історичної перспективи. Чи потрібен місту генеральний план в його сьогодинішньому розумінні, враховуючи особливості діючої методології виконання містобудівної документації, її статичності та динамічний характер об'єкта проектування – сучасного великого міста з його нескінченними трансформаціями, які не піддаються не тільки осмисленню, але й простому обліку?

Аналіз показує, що традиційна система містобудівного проектування годиться для переважної кількості міст і поселень, які не характеризуються інтенсивністю та високими темпами соціально-економічного розвитку.

Робота над містобудівним об'єктом за своєю суттю і характером відноситься до науково-дослідних робіт і творчих робіт. Містобудівна наука – урбаністика – це наука про людину і середовище її мешкання. Дослідження і проектування, обґрунтування та конструктивна частина присутні в кожній містобудівній роботі. І якщо обґрунтування – це наукове дослідження в чистому вигляді, що складається з аналізу факторів та умов, що визначають поведінку об'єкта в часі та просторі, оцінки альтернативних варіантів, функціонально-просторових моделей – вибір оптимального варіанту

перспективного розвитку (програмно-цільова модель) з оцінкою наслідків її реалізації та, в кінці-кінців, стратегії (стратегій) її реалізації, то конструктивна частина, то процес технічної розробки вибраної моделі носить більшою мірою творчий характер.

Успішна реалізація містобудівних рішень залежить від того, наскільки вони усвідомлені усіма суб'єктами управління, процесами інвестиційної діяльності та населенням. Тому в основу процесу містобудівного проектування має бути покладено програмний документ - своєрідну містобудівну доктрину, де повинні бути викладені політичні цілі, соціальні показники, економічні параметри, екологічні культурологічні, юридичні та інші обмеження, апробовані всією міською громадою, в столиці й урядом країни. Конкретизовані в містобудівній документації обмеження, а саме множина об'єктивних можливостей, повинна визначити ступінь свободи дії усіх суб'єктів інвестиційної діяльності, правовий простір, всередині якого кожний суб'єкт може реалізувати свої устремління до самоствердження та самореалізації.

В своїй практичній діяльності нашому поколінню прийшлося пережити два уявлення про свободу. В епоху тоталітарного режиму свобода трактувалась як «усвідомлена необхідність». При цьому держава відмірювала стільки свободи, скільки вважала за потрібне, а за необхідності її віднімати 50-ті–60-ті–70-ті–80-ті–90-ті роки, відрізняючись деякими нюансами, свобода творчості в галузі містобудування дозувалась правилами, продиктованими політичною та економічною доцільністю, приправленими демагогією, характерною для того періоду. В період після 90-х років і до наших днів панує уявлення про свободу як «вседозволеність».

Анотація

Викладено визначення свободи творчості в містобудуванні, як свідоме стримування емоцій та стимулювання холодного розрахунку, граничного прагматизму в пошуку компромісів при вирішенні різноманітних проблем, налагодженні органічної взаємодії незчисленної кількості розрізнених, часто не узгоджених між собою, різноспрямованих рішень.

Анотация

Изложено определение свободы творчества в градостроительстве, как сознательное сдерживание эмоций и стимулирование холодного расчета, граничного прагматизма в поиске компромиссов при решении разнообразных проблем, налаживании органического взаимодействия неограниченного количества разрозненных, часто не согласованных между собой, разнонаправленных решений.